

SOCIOSEMIOLOŠKI BRICOLAGE: ANALIZA SAVRŠENA PARA

Mislava BERTOŠA
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: [316:81'22]:305-055.3
Prethodno priopćenje

Primljeno: 23. 11. 2008.

U članku se iz perspektive socijalne semiotike analiziraju diskurzivne konstrukcije sintagme "savršeni par".* U skladu s naravi (socio)semioloških analiza, od već postojećih teorija sastavljen je svojevrsni *bricolage* primjenjiv na analizu skupljenoga korpusa. Iz područja socijalne semiotike preuzet je pojam multimodalnosti i koncepcija značenja kao aktivnoga i dinamičnoga djelovanja i konstantnoga redefiniranja dostupnih semiotičkih sredstava. Iz područja nastranih studija preuzete su dvije općenitije teze: teza o povijesnoj konstrukciji heteroseksualnosti kao "prirodne", samorazumljive, poželjne i društveno privilegirane kategorije te teza o nenormativnim seksualnostima i identitetima kao nosiocima mogućih subverzija i promjena. S pomoću ovako sastavljena modela analizirano je šesnaest odgovora na pitanje "Kako biste opisali 'savršeni par'?" Rezultati analize pokazuju da su u korpusu posvjedočeni multimodalni tekstovi koji su svoja cjelokupna značenja konstruirali iz dvaju različitih semioloških sustava: verbalnih i vizualnih. Nadalje, iz dostupnih su semioloških sredstava konstruirana međusobno suprotstavljena značenja: na jednoj su strani posvjedočene stereotipne konstrukcije, dok su se na drugoj strani nalazile konstrukcije koje su se suprotstavljale dominantnim normama. Iz svega se navedenoga može zaključiti da između stereotipizirane slike "savršenoga para" i društvene uvjetovanosti žudnje postoji čvrsta veza i da raznolika semiološka sredstva podjednako mogu funkcionirati kao moćno sredstvo društvene kontrole i kao instrument iskazivanja otpora.

Ključne riječi: sociosemilogija, *queer* studiji, multimodalnost, stereotipi, prakse otpora

Mislava Bertoša, Odsjek za lingvistiku, Filozofski fakultet,
Lučićeva 3, 10 000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: mbertosa@ffzg.hr

UVOD

Znanost o jeziku i znanost o znakovima opisale su različite načine konstrukcije i funkcioniranja značenja i znakova, naglašavajući od početaka njihovu društvenu narav (de Saussure, 2000.). Recentnije sociosemioološke teorije zamijenile su, s metodologijskoga stajališta nejasan i neodređen, pojam društvene dimenzije značenja drukčijim pojmovima, poput diskursa i diskurzivnosti,¹ usmjerivši svoju istraživačku pozornost prema konstrukciji značenja kao predmeta društvenoga sukoba i moći, prema konstrukciji i dekonstrukciji različitih skupina i pozicija, prema stalnoj bitki za postizanje i legitimiziranje diskurzivnih pozicija, prema odnosu među sustavima vjerovanja, vrijednosti i ideologija (Semprini, 2003., 23). Na taj način analize inspirirane sociosemilogijom otkrivaju kako neki značenjski predmet ulazi u sustav diskurzivnosti, kako biva upotrijebljen za kritiku ili podržavanje neke vizije svijeta i sustava vjerovanja (Semprini, 2003., 19), pri čemu ih zanimaju razlozi pojavljivanja određenoga diskursa, mjesta koja zauzima unutar društvene diskurzivnosti, kao i mehanizmi cirkulacije i recepcije koji omogućuju da se razumije put toga diskursa, njegov eventualni uspjeh ili neuspjeh, njegovo prihvaćanje ili marginalizacija od društvenih aktera (Semprini, 2003., 20). U tome smislu sociosemioološki pristupi opremljeni vlastitim instrumentarijima nastoje kritički ispitati dinamiku odnosa između značenjskih univerzuma marginaliziranih i dominantnih semiotičkih aktera, njihove semioološke prakse,² nametnute norme i otpore.

Društvo i društveno, međutim, sociosemilogija promatra iz specifične perspektive: njezino je temeljno polazište da sve društvene pojave, institucije, pokreti, odnosi itd. postoje unutar nekoga znakovnog i značenjskog univerzuma. Problem koji postavlja nije kako društvo, s jedne strane, utječe na znakovne sustave i procese te kako znakovni sustavi i procesi, s druge strane, utječu na društvo, nego kako se društvo predstavlja, konstruira i odražava u sustavima znakova, tekstovima i diskursima koje unutar sama sebe samo proizvodi. "Društveno" za sociosemilogiju nije empirijska danost koja apriorno postoji, nego konstruirani učinak značenja, jer ona ne proučava "društveno" izravno, nego kao skup diskursa, tekstova i praksi: "Semiotički, zapravo, društveno nije surova empirijska danost čije više ili manje skrivene zakone treba otkriti, nego konstruirani *značenjski učinak* čije procedure koje su ga ostvarile treba izdvojiti." (Marrone, 2001., XVI-XVII) U toj perspektivi svi su fenomeni i predmeti konstrukti, a sociosemilogiju zanima kako društvo samo sebe konstruira kao empirijsku, objektivnu, evidentnu danost (Marrone, 2001., XVIII). S jedne se strane, dakle, sociosemilogija okreće prema empirijskoj stvarnosti i u njoj pronalazi predmete svojega pro-

učavanja, no s druge se strane diferencira od pristupa ostalih znanosti i disciplina koje se bave društvenim fenomenima smatrajući tu empirijsku stvarnost strogo posredovanom (Tratini, 2006., 169) i "samo još jednim oblikom tekstualnog" (Landowski, 1999., 278).³

U ovome radu, čije je opće teorijsko polazište prije svega sociosemiološko, analizirat će se diskurzivne konstrukcije pojma "(ljudski) savršeni par". Odabir upravo toga pojma koji je, kako će analizom biti pokazano, opterećen različitim društvenim i kulturnim "nanosima", i njegovo smještanje i promatranje u društvenom kontekstu nametnutih normi i iskazivanja otpora priziva nužnost okretanja polazištima jedne pomalo kontroverzne teorije koja se u hrvatskoj literaturi najčešće spominje kao *queer* teorija. V. Biti pojam *queer* teorija prevodi kao "nastrana teorija", ali ne provodi prijedlog dosljedno i uvijek ga stavlja u navodnike (Biti, 2000., 127), pretpostavljam zato da bi naglasio svojevrsnu ironičnost samoga pojma, kritički stav koji podrazumijeva u svojem sadržaju.⁴ Pojam *queer* teorija sve se češće zamjenjuje pojmom *queer* studiji (nastrani studiji), za koji ću se i opredijeliti slijedeći autore poput M. Pustianza (Pustianaz, 2004.) ili R. A. Schmidta (Schmidt, 2002.), jer se ne radi ni o kakvoj homogenoj i monolitnoj *teoriji*, nego o *svežnji* međusobno veoma različitih pristupa i kritičkih perspektiva, razvijenih unutar različitih humanističkih znanosti (teorija književnosti, filmologija, kulturna antropologija), različitih filozofskih provenijencija (marksizam, feminizam, psihoanaliza), uz nužne aktivističke intervencije, koji su dosad toliko razgranati da ih je sasvim nemoguće svesti pod jedinstvenu *teoriju*.⁵ U nastavku rada pojam *queer* i njegov ekvivalent *nastran* upotrebljavat će se kao sinonimi.

Povezanost sociosemioloških teza s polazištima *queer* studija vidljiva je posebice u sferi praksi otpora dominantnim diskursima i moglo bi se zamisliti da bi njihova uzajamna suradnja dovela do razradbe veoma interesantnih modela, instrumentarija i spoznaja. Čini se, međutim, da (socio)semiologija još nije spremna proširiti svoj pogled prema području ljudske spolnosti i uključiti u svoje područje jednu od polazišnih teza *queer* studija da su spolnost i spolno ponašanje uvijek istodobno ograničeni i omogućeni različitim pravilima i konvencijama, kategorijama i definicijama, semiotički kodiranima, društveno konstruiranima i historijski uvjetovanima, koji cirkuliraju semiosferom u kojoj su određena (spolna) ponašanja favorizirana kao društveno prihvatljivija od nekih drugih (spolnih) ponašanja (Cameron i Kulick, 2003., 43). To se ponajprije odnosi na heteroseksualnost, pa se u *queer* studijima upotrebljava termin normativna heteroseksualnost koji se "odnosi na osobit oblik spolnih odnosa između muškaraca i žena koji je institucionaliziran kao norma" i koji predstavlja

oblik u odnosu prema kojem se sve ostale mogućnosti određuju kao veći ili manji otkloni (Cameron i Kulick, 2003., 156-157).⁶ Uključivanjem ovih teza u semiološke teorije možda bi se otvorila mogućnost zasnivanja jedne *queer* semiologije / *queer* semiotike, po uzoru na već postojeću, iako i osporavanu *queer* lingvistiku, koja bi suvremenu semiologiju nedvojbeno osvježila novim teorijskim perspektivama i analitičkim modelima.⁷

TEORIJSKA POZADINA

Podrobnija teorijska pozadina ovoga rada može se svesti na četiri polazišta, od kojih dva pripadaju jednoj od struja društveno orijentirane znanosti o znakovima koja se naziva socijalnom semiotikom, dok su preostala dva "posuđena" iz nastranih studija. Od socijalne semiotike, razrađene u radovima G. Kressa i Th. van Leeuwena, preuzeta je odredba značenja kao aktivnoga djelovanja i konstantnoga redefiniranja dostupnih semiotičkih sredstava i pojam multimodalnosti (npr., Hodge i Kress, 1988.; Kress, 2001.; Kress i van Leeuwen, 2001.; van Leeuwen, 2005.). Od nastranih studija preuzeta je teza o konstrukciji heteroseksualnosti kao prirodne, poželjne i društveno privilegirane kategorije te o nenormativnim seksualnostima i identitetima kao nosiocima mogućih subverzija i promjena (Warner, 1993.; Cameron i Kulick, 2003.).

Koncept multimodalnosti

Koncept multimodalnosti vezuje se uz radove G. Kressa i njegovih suradnika. Oni polaze od teze da je zapadna kultura donedavno davala prednost tipu diskursa koji nazivaju monomodalnim: npr. pisani žanrovi (novele, rječnici, izvještaji, dokumenti) bili su bez ilustracija i tipografski ujednačeni (isti tip slova, ista veličina, varijanta, jednako oblikovanje ulomaka, rubova, razmaka itd.), a glazbenici su na koncertima nosili identičnu odjeću i jedino su solisti ili dirigenti imali pravo na minimalne odjevne razlike (Kress i van Leeuwen, 2001., 1). U novije je doba ova "vladavina monomodalnosti" izgubila povlašten položaj. Uzrokom tomu nije bila samo pojava masovnih medija, stripova ili ilustriranih časopisa nego je došlo do obuhvatnijih promjena: sada su i službeni dokumenti korporacija, sveučilišta, vladinih ureda počeli dobivati drukčiji i heterogeniji tipografski izgled, obogaćen ilustracijama, logotipovima, raznolikim tipovima slova i sl., a u umjetnosti se pojavilo mnogo materijala, prekoračivanje granica pojedinih umjetnosti i njihovo miješanje s dizajnom i raznolikim performativnim disciplinama (Kress i van Leeuwen, 2001., 1). Tako su se u suvremenom svijetu počeli intenzivno privilegirati mnogostruki načini komunikacije, prije svega vizualan način i, po mišljenju spomenutih autora, zadaća je socijalne semiotike opisati te načine, razumjeti kako funkcioniraju; s jedne strane,

razotkriti kako se unificiraju u jedinstvene multimodalne tekstove i komunikacijske događaje (van Leeuwen, 2005.), a s druge strane razotkriti kako se opći semiotički principi realiziraju na razne semiotičke načine (Kress i van Leeuwen, 2001., 3).

Za ovaj je rad najvažnije to što pojam multimodalnosti – između ostaloga – podrazumijeva decentralizaciju jezika kao središnjega i dominantnog načina reprezentacije. Nekadašnja ključna ideja kako je jedino mjesto stvaranja značenja jezik, ili u nešto "blažoj" verziji kako je jezik nositeljem središnjega, glavnog, "bitnog" značenja, koja je, doduše, prihvaćala postojanje "dodatnih" i "pomoćnih" dopuna tomu glavnom jezičnom značenju, ali ih je smatrala tek sekundarnim i nesamostalnim dimenzijama, nazivajući ih "paralingvističkim"/"izvanlingvističkim" aspektima, zaključuju dvojica autora, jednostavno nikad i nije bila održiva, a pogotovo nije održiva danas (Kress i van Leeuwen, 2001., 111). Za socijalnu semiotiku jezik nije nositeljem cjelokupna značenja, čak ni "središnjeg" ili "bitnog" značenja (Kress, 2001., 69). Semiotički su načini, nadalje, sastavljeni iz različitih "slojeva" i razina i u svakom od njih postoje značenjski elementi koji sudjeluju u konstrukciji cjelokupnoga značenja: "u svakom načinu svi realizacijski elementi dostupni su za stvaranje znakova i upotrebljavaju se za to" (Kress i van Leeuwen, 2001., 111). Za opis značenja, dakle, potrebno je voditi računa o raznolikim semiotičkim načinima i njihovim mnogostrukim "slojevima" koji sudjeluju u njegovoj konstrukciji: uz prirodni jezik, bitni su raznoliki grafički, vizualni, olfaktivni, taktilni, auditivni sustavi, djelovanje kojih je zajedničko i istovremeno.

Koncepcija značenja

Iz perspektive socijalne semiotike sva su društvena djelovanja semiotička, a sva semiotička djelovanja nužno su i društvena (Kress i van Leeuwen, 2001., 36): ona mijenjaju svoje aktere, njihovu okolinu i objekte njihova djelovanja. Svako je semiotičko djelovanje, smatraju Kress i van Leeuwen, "realno djelovanje", djelovanje čiji su učinci stvarni, a ne samo "simbolički".

Svoju koncepciju značenja Kress i njegovi suradnici grade oslanjajući se ponajprije na Hallidayev model, u kojem se reprezentacija i komunikacija značenja povezuju s izborima koji semiotičkim akterima stoje na raspolaganju unutar određenoga društvenog i historijskog mikrokonteksta (Halliday, 1983.). Akter je pojam koji sociosemiološke teorije preuzimaju iz Greimasove semiotike, ali ga redefiniiraju u skladu sa svojim pristupima: iako se na ovome mjestu ne može ulaziti u dubinu ove kompleksne teorije da bi se pojam aktera definirao i opisao u cijelosti, za potrebe ovoga rada bit će dovoljno ukratko spomenuti samo neke od njegovih obilježja. Akteri

su u Greimasovu semiotičkome rječniku određeni kao leksičke jedinice nominalnoga tipa koje se očituju kao autonomne figure semiotičkog univerzuma, a u ovoj su specifičnoj teoriji smješteni u područje transformacije površinske narativne sintakse i diskurzivne semantike (Greimas i Courtés, 1993., 7). U ovoj interpretaciji akteri mogu biti individualni (npr., Petar), kolektivni (npr., masa), figurativni (antropomorfnii ili zoomorfnii) i nefigurativni (npr., sudbina) (Greimas i Courtés, 1993., 7). Veoma je važna i njihova tekstualna priroda: akteri u ovoj teoriji nisu "stvarni", nego su upisani u iskaze, tekstove i diskurse (Greimas i Courtés, 1993., 7). Sociosemilogija obično govori o "društvenim" ili "semiotičkim" akterima (Semprini, 1997.; Kress, 2001.), čija "društvena", odnosno "semiotička", priroda proizlazi iz prostora unutar kojega se oni konstruiraju i djeluju: to je javni i društveni prostor, semiosfera (Semprini, 1997., 17), pa je u sociosemilogiji uobičajeno razlikovanje između individualnih i kolektivnih aktera (Semprini, 1997., 17). Također, sociosemilogija se ne ograničuje samo na aktere koji su upisani u tekst nego proširuje svoju perspektivu prema odnosima koji ove tekstualne figure povezuju sa "stvarnim" društvenim akterima, koji su upisani u opći sociokulturni prostor (Semprini, 1997., 19).

Ova perspektiva, međutim, nadilazi Hallidayevu ideju da su odabiri iz raspoloživih sredstava za stvaranje značenja jedini načini djelovanja u koje se semiotički akteri mogu uključiti i da su ograničeni u odnosu prema mogućnostima koje postoje u nekom društvenom sustavu koji ih proizvodi i kontrolira (Kress, 2001., 78). Kress to objašnjava u sljedećem ulomku: "U socijalno semiotičkom pristupu priznaje se postojanje dostupnih sredstava, kao i činjenica da je njihov oblik rezultat prošlih djelovanja semiotičkih/društvenih aktera, koji djeluju unutar ograničenja svojih položaja, ali koji djeluju transformativno, podjednako prilikom odabira sredstava (koje načine, koje elemente unutar pojedinog načina upotrijebiti kao označitelje za nove znakove), kao i prilikom njihova preoblikovanja u odnosu prema interesima koje imaju u određenom trenutku komunikacije" (Kress, 2001., 78). Iz ovoga se može zaključiti da u socijalno semiotičkom pristupu ljudska bića proizvode značenja kao rezultat svojega zainteresiranoga djelovanja. Ova je perspektiva, dakle, u svojoj osnovi intencionalistička.⁸ Ona smatra da su znakovi rezultat namjere svojih stvaratelja da značenja koja žele konstruirati i komunicirati predstave u što uvjerljivijim i vjerodostojnijim, historijski oblikovanim i prilagođenim formama (Kress, 2001., 72).⁹ Osim toga, ovaj pristup pripisuje načelno svim semiotičkim akterima aktivnu ulogu u konstrukciji značenja: oni nisu bespomoćni objekti kojima neka nedefinirana "viša instancija" nameće znakove na čije označitelje i označenja ne mogu utje-

cati. Upravo suprotno, oni su sami stvaratelji znakova i u njih upisuju "svoja značenja": znak je "... djelo društvenih/semiotičkih aktera koji izražavaju svoj smisao društvenog svijeta u određenom trenutku, i njihova afektivnog odgovora u njemu" (Kress, 2001., 76).

Također, kao povijesno i kulturno oblikovani pojedinci, semiotički akteri proizvode značenja unutar određenoga društvenog konteksta i odnosa moći. Zato je konstrukcija značenja promjenjivo i aktivno djelovanje koje prouzročuje promjene, konstantno redefiniranje dostupnih semiotičkih izvora i sredstava (Kress, 2001., 68). To je dinamičan čin inovacije i kreativnosti, mjesto najrazličitijih značenjskih transformacija, pa tako i oblikovanja praksi otpora.

Heteroseksualnost u *queer* studijima

Između brojnih ključnih teza i područja istraživanja *queer* studija za ovaj je rad važno polazište da je heteroseksualnost povijesno konstruirana kao poželjna i društveno privilegirana kategorija, dok je homoseksualnost obilježena kao devijantna, nepoželjna i nepriviligirana kategorija. Proces neprestane konstrukcije i nametanja heteroseksualnosti kao društveno potrebne kategorije i stanje koje on proizvodi naziva se u ovoj području obično heteronormativnošću (Cameron i Kulick, 2003., 55). Nije, dakako, samo riječ o jednostavnoj binarnoj konstrukciji, pri čemu bi heteroseksualnost bila privilegirana i zahtijevana, a homoseksualnost sankcionirana u različitom rasponu: i unutar same kategorije heteroseksualnosti postoji rangiranje, pa su neki oblici njezina izražavanja privilegirani, a drugi također u nekoj mjeri društveno sankcionirani. Cameron i Kulick napominju da su u, kako je oni nazivaju, "heteronormativnoj hijerarhiji" neka izražavanja heteroseksualnosti favorizirana: to je ponajprije monogamna seksualnost u bračnim odnosima, zatim reproduktivne seksualne prakse i na koncu konvencionalne i tradicionalne rodne uloge (Cameron i Kulick, 2006., 166; Warner, 1993., xxi). "Svi ovi aspekti heteronormativnosti imaju odraze u svakodnevnim lingvističkim praksama" (Cameron i Kulick, 2006., 166), a može se dodati: i ostalim semiotičkim praksama.

Prema nekim stajalištima, glavni predmet nastranih studija i nije homoseksualnost nego heteronormativnost. *Queer* studiji ispituju "heteroseksualnost odbacujući njezine tvrdnje o prirodnosti i umjesto toga ispitujući kako je žestoko zahtijevana i aktivno proizvođena u specifičnim društvenokulturnim kontekstima i situacijskim interakcijama." (Cameron i Kulick, 2003., 55) Ti su studiji u prvome redu kritika heteronormativnosti. Ova fokusiranost na heteroseksualnost izaziva brojne kritike *queer* studija, jer to udaljuje pozornost istraživača od specifičnosti svakodnevnog života i iskustava

gejeva i lezbijki, pa se njihovi autentični glasovi opet potiskuju i ušutkuju (za kritiku iz perspektive znanosti o jeziku i znakovima v. Leap, 2002.a; Leap, 2002.b). Jedan od protuargumena koji se upućuje takvim kritikama tiče se naglašavanja činjenice da je heteronormativnost ta koja oblikuje iskustva LGBTIQ populacije: kao što upozoravaju Cameron i Kulick, "promjena njihovih života nabolje ovisi o pobijanju sustava koji ih definira 'devijantnima', a njihova iskustva manje vrijednima od heteronormativne varijacije" (Cameron i Kulick, 2003., 153).

Kako će biti pokazano, u analiziranom su korpusu posvjedočeni iskazi koji heteroseksualnost savršenoga para podrazumijevaju kao samorazumljivu činjenicu i kao jedinu mogućnost koja dolazi u obzir kad je riječ o diskurzivnoj konstrukciji sintagme "savršeni par". Posvjedočena su značenja ovoga pojma sociokulturno oblikovana, a ponekad dovedena do krajnje stereotipiziranih slika "savršenih parova" s pomoću semiotičkih praksi koje ne uključuju samo konstrukcije jezičnih značenja, u korpusu prisutne kao opisi i definicije pojma "savršeni par", nego i reprezentacije izvedene s pomoću drugih semiotičkih sredstava, u ovome slučaju vizualnih. Zbog posvjedočenih vizualnih semiotičkih sredstava važno mjesto unutar ove analize zauzima upravo koncept multimodalnosti s pomoću kojega se može doprijeti do cjelovitih diskurzivnih procesa konstrukcije analiziranoga pojma.

Jezik i ostale semiotičke prakse, dakako, ne odražavaju jednostavno heteronormativan poredak, već aktivno sudjeluju u njegovoj reprodukciji. Oni, međutim, mogu biti i sredstva za iskazivanje otpora takvu poretku, instrumenti njegova pobijanja i mijenjanja. U ovaj se dio uklapa koncepcija značenja u socijalnoj semiotici, posebice Kressovo i Hodgeovo inzistiranje na mogućnostima subverzivnih djelovanja prilikom konstrukcije značenja i znakova (Kress i Hodge, 1988.).

Moguće subverzije i prakse otpora

Još jedna od prepoznatljivih teza nastranih studija – ona o nenormativnim seksualnostima i identitetima kao potencijalnim prijetnjama i kao nosiocima mogućih subverzija i promjena (Cameron i Kulick, 2003., 55) – također je predmetom brojnih kritika i sporenja. Mnogi teoretičari naglašavaju da oni ne mogu biti nikakva stvarna prijetnja heteronormativnomu poretku te da njihove prakse i otpori ne dovode ni do kakvih stvarnih učinaka na društvenoj i političkoj razini (npr. za kritiku teorije performativnosti J. Butler v. Kirsch, 2000., 86; za tezu da podčinjeni nemaju povijest i vlastiti glas v. Spivak, 1988.).

Ako se, međutim, pozornost s "velikih" društvenih i političkih razina premjesti na "malene" razine svakodnevice semi-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 6 (98),
STR. 1109-1132

BERTOŠA, M.:
SOCIOSEMIOLOŠKI...

otičkih aktera, na njihove mikrosvjetove i imaginarije, pitanje učinkovitosti praksi otpora i njihove subverzivnosti pojavljuje se u novome svjetlu. U svakodnevnome životu, pojedinačnim iskustvima i sustavima vrijednosti pojedinačnih semiotičkih aktera postoji neprestani raskorak između nametnutih društvenih normi i stvarnih ponašanja. Konstantno se odvijaju i raznolike prakse otpora koje najčešće ne dopiru do visokih političkih i društvenih razina, ali zato utječu na mikrorazine na kojima semiotički akteri svakodnevno funkcioniraju i djeluju. Tu je zapravo riječ o svojevrsnoj kulturno-antropološkoj i, svakako, sociosemiološkoj perspektivi koja pokušava osvijetliti svakodnevne semiotičke prakse, gdje je jedno od važnijih pitanja upravo raskorak između nametanja dominantnih etabliranih slika i neprestanih praksi otpora, koje, s jedne strane, pokušavaju srušiti ili bar preoblikovati te dominantne slike, a s druge strane, kako će također biti pokazano, teže uspostaviti nove, vlastitim sustavima vrijednosti prilagođene slike. U takvu se perspektivu uklapaju i već izložene teze socijalne semiotike o semiotičkim akterima kao zainteresiranim i aktivnim stvarateljima znakovnih sustava koji svojim pojedinačnim i kolektivnim semiotičkim djelovanjima doista mijenjaju svoju užu okolinu, ostale aktere i sebe same te o konstrukciji značenja kao dinamičnom i promjenjivom području, mjestu transformacija i napetosti, sukoba i otpora.

Na lingvističkom području iskazivanje otpora može se oblikovati na različitim razinama. Analiza je u ovome radu usredotočena na značenjsku dimenziju i diskurzivnu konstrukciju sintagme "savršeni par": uz svojevrsnu konformističku upotrebu semiotičkih sredstava kojom su konstruirane stereotipne idealizirane slike, u korpusu su posvjedočene upotrebe s pomoću kojih su stvorene alternativne slike "savršena para", slike koje se ne uklapaju u općeprihvaćeni sustav nametnutih normi, ali svjedoče o postojanju drukčijih imaginarija i sustava vrijednosti koji proizvode, tumače i mijenjaju svijet i bivanje semiotičkih aktera u njemu.

KORPUS

Korpus za analizu skupljen je u siječnju 2006. godine u Centru za mirovne studije. Šesnaest odgovora na pitanje "Kako biste opisali 'savršeni par'?" dali su polaznici i polaznice obrazovnog programa CMS-a na kolegiju "Rod i spol".

ANALIZA

U semiologiji je jedan od ključnih elemenata aktivan suodnos između teorije i analize: teorija polazi od analize tekstova, neprestano provjerava svoju vrijednost na novim tekstovima, a oni potvrđuju, modificiraju ili opovrgavaju prijašnje elabo-

racije. Kao analitička i kvalitativna disciplina, ona polazi od teze da svako teorijsko promišljanje valja potkrijepiti primjerima analize. Analize, sa svoje strane, uvijek ovise o korpusu koji im je podvrgnut, pa se ova disciplina tako predstavlja kao teorija *in progress*.

U ovome radu u fokusu su bile značenjske dinamike u semiosferi, preklapanja i razlikovanja različitih mikrosvjetovala semioloških aktera, njihova značenjska usuglašenost s rječničkim definicijama i stereotipnim slikama ili vidljivo odstupanje od takvih definicija i slika. Relevantnima za skupljeni korpus pokazala su se tri temeljna aspekta:

1. Decentraliziranost jezika
2. Društveni stereotipi
3. Prakse otpora.

Decentraliziranost jezika

Deplasiranje jezika kao središnjega nositelja značenja, pri čemu se jezik promatra kao samo jedan od raznolikih semiotičkih kodova koji ne nosi cijelo značenje, pa čak ni njegove "središnje" ili "temeljne" dijelove, manifestiralo se u analiziranom korpusu upotrebom vizualnih kodova i kombinacije grafičkoga/pisanoga i vizualnoga koda. Konstrukcija je značenja s pomoću ovih kodova mogla biti dvojaka:

a) Konstrukcija značenja koja se međusobno upotpunjuju i tvore cjelinu (primjer 1)

b) Konstrukcija značenja koja se međusobno isključuju (primjer 2)

a) Slika u prvome primjeru pokazuje kombinaciju upotrebe grafičkog i vizualnog koda u različite semiotičke "svrhe". Značenja konstruirana tim dvama upotrebama različita su i raspodijeljena su tako da se međusobno upotpunjuju. Pisanom je jeziku ovdje dana drugotna uloga: on samo "otvara" i "zatvara" jezičnu poruku. Središnja su značenja konstruirana s pomoću vizualnoga koda:

- Što se razumijeva pod "parom" (žensko + muško)
- Kad je takav par "savršen" (zaljubljenost/ljubav na tjelesnoj i mentalnoj razini).

Pisani je sustav upotrijebljen za metapromišljanja.

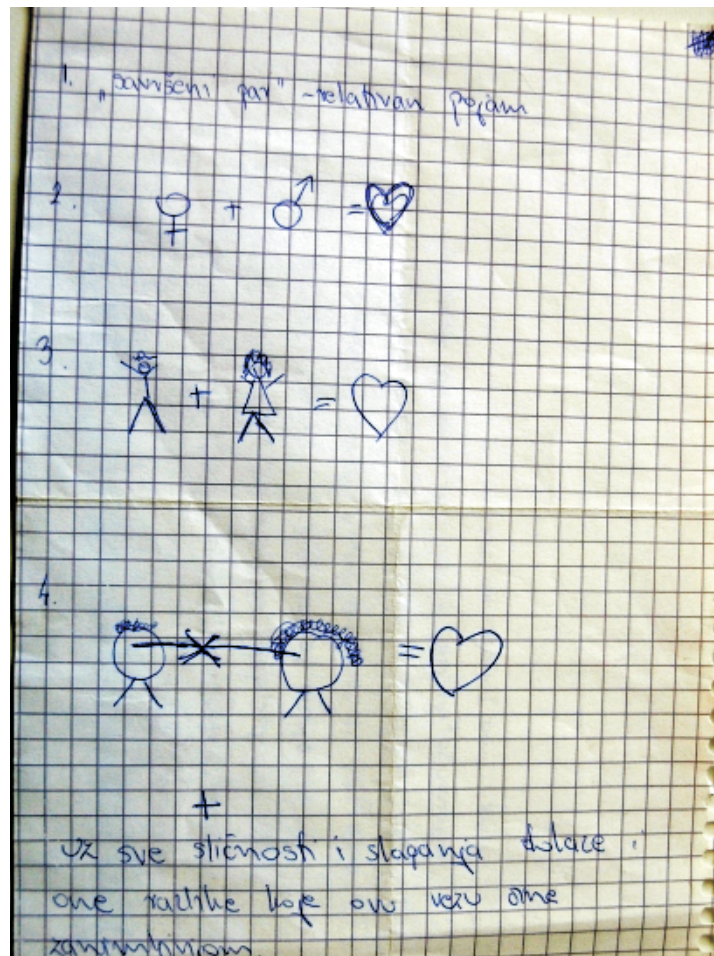
b) Primjer 2 pokazuje sliku u kojoj se značenja, konstruirana dvama različitim kodovima, međusobno isključuju. U ovome slučaju moglo bi se govoriti o prebacivanju semiotičkih kodova u funkciji konstrukcije međusobno isključujućih značenja. Pisani i vizualni kod nositelji su različitih značenja:

- U pisanome jeziku "savršeni par" konstruiran je kao "češće istog spola"

- U vizualnome jeziku linije upotrijebljene za vizualno objašnjenje sintagme "savršeni par" upućuju na to da je on "heteroseksualan".

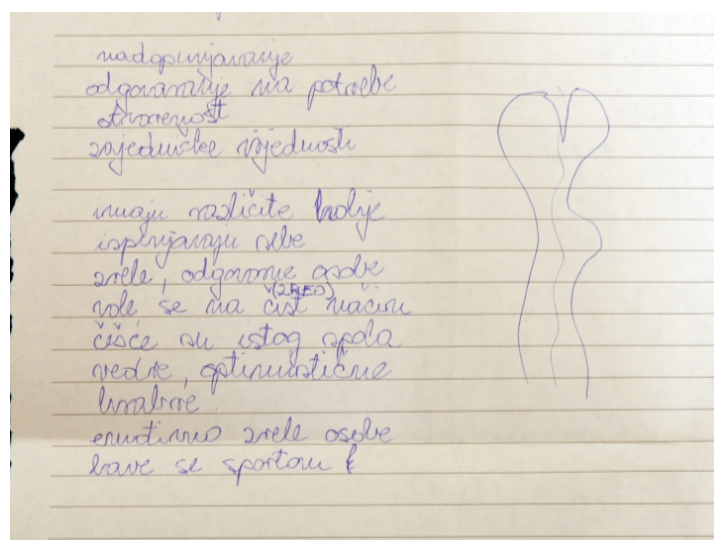
DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 6 (98),
STR. 1109-1132

BERTOŠA, M.:
SOCIOSEMIOLOŠKI...

⇒ PRIMJER 1

⇒ PRIMJER 2

1119

To je moguće objasniti – između ostaloga – činjenicom da se slikovne i jezične informacije različito obrađuju u ljudskom mozgu: slike djeluju suptilnije, a kad su jednom pohranjene, trajnije su i otpornije na promjene te sugestivnije (Schierl, 2006., 238-239; Vogeley, 2006.). One imaju brojne prednosti u opažanju, a ispitivanja "kognitivne psihologije pokazuju i da je pamćenje slika, odnosno njihova vizualna površinska struktura daleko bolja od njihova opisa, odnosno jezične površinske strukture" (Berentd, 2006., 21). Slike zato imaju veliku ulogu u procesima učenja, razumijevanja i zadržavanja različitih informacija.

Osim toga, ovdje se može uočiti nekoliko klasičnih pretpostavki semiologije. Prvo, vizualna reprezentacija nekoga pojma ili predmeta nikada ne obuhvaća sva njegova obilježja, nego samo neka, i to zato što je jedno od temeljnih obilježja znaka njegov modelski karakter: znak je model i kao takav sadržava samo neke od mnogih obilježja i svojstava "predmeta" na koji se odnosi. Tako i vizualna reprezentacija "savršenoga para" u primjeru 2 ne sadržava sva obilježja toga koncepta, ali ju je na temelju odnosa sličnosti moguće prepoznati kao ikonički znak koji spaja dvije ljudske figure u jedno. Prema linijama koje ocrtavaju spojena tijela može se zaključiti da lijeva linija koja tvori obline i tanju figuru predstavlja žensku osobu, dok desna linija koja je ravnija i u nekim dijelovima tvori deblju figuru predstavlja mušku osobu: ovaj je "savršeni par" sastavljen od muškarca i žene.

Drugo, obilježja koja se upotrebljavaju za reprezentiranje istoga znaka mogu varirati, a da nikad ne "ugroze" njegov integritet. Ova se parcijalnost reprezentacija u sociosemiologiji objašnjava pozivanjem na interese i intencije koje onaj koji ih upotrebljava ima u određenom trenutku: ovisno o značenju koje želi naglasiti ili prenijeti, korisnik će znaka izabrati da prikaže ona obilježja koja najbolje odgovaraju njegovim namjerama. U analiziranom primjeru dvije su figure spojene u jedno i obezglavljene. Spojenost figura ideju "savršena para" povezuje s romantičnom pričom platonovske provenijencije o odvojenim polovicama koje se traže, o srodnim dušama koje su suđene jedna drugoj i koje se spajaju u Jedno. Prikazom njihove obezglavljenosti uklonjene su mentalne veze među njima, pa se "savršenstvo" para ovdje pokazuje kao povezanost muške i ženske osobe na tjelesnom planu. No nije istaknuta samo tjelesnost, jer je njihova povezanost vidljiva i na duševnom planu, što se može iščitati iz činjenice da spajanje dviju prikazanih figura započinje u području srca. "Srce" kao mjesto ljubavnih osjećaja prisutno je na još jednome mjestu u ovoj reprezentaciji: sasvim na vrhu vidljiv je početak dviju polutaka te izgleda kao da ove dvije spojene figure proizlaze iz samoga srca, iz mjesta koje se u našoj kulturi smatra sjedištem ljubavi i emocija.

Društveni stereotipi

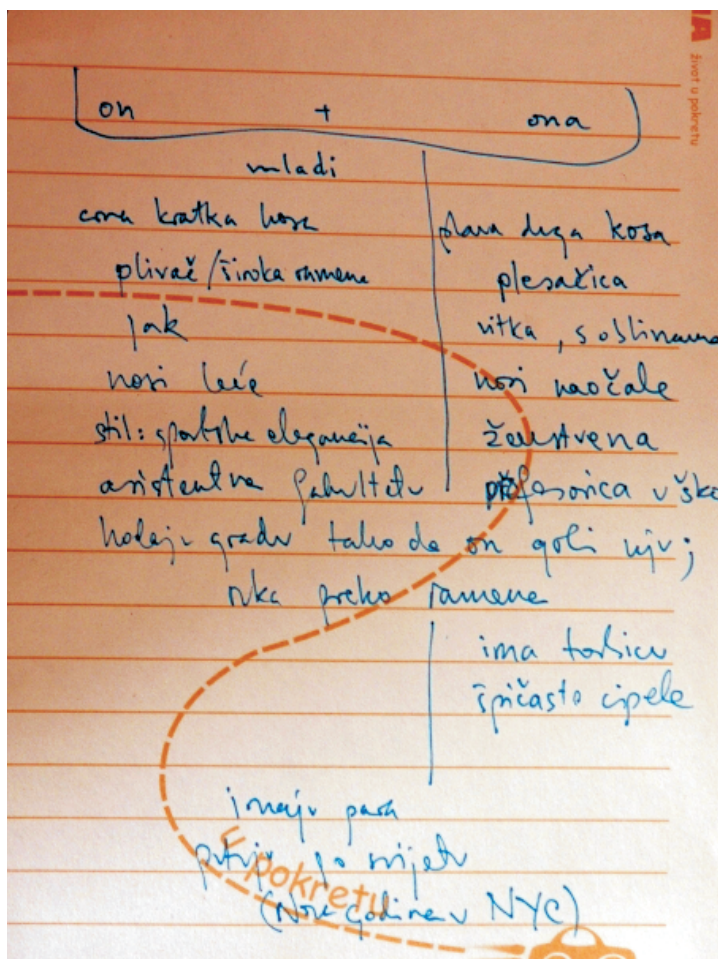
U analiziranom korpusu posvjedočene su dvije strategije konstrukcije "savršenog para":

- Strategija kojom se članovi para odvajaju i opisuju pojedinačno (primjer 3)

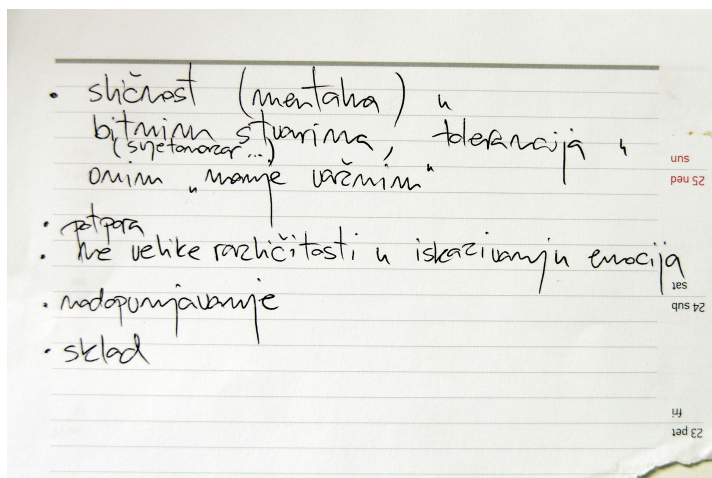
- Strategija kojom se članovi opisuju bez odvajanja, kojom se "savršeni par" uspostavlja kao cjelina ili kao jedno (primjer 4).

Obje strategije pokazuju specifična obilježja. Prva strategija evocira i konkretne (tjelesne) i apstraktne (duhovne, mentalne) karakteristike "savršenoga para". Nerijetko je riječ o parovima pojmova koji ulaze u semantički odnos antonimije, evocirajući na taj način platonovsku ideju da se polovice para međusobno moraju upotpunjavati da bi mogle funkcionirati kao Jedno. U drugoj, u kojoj članovi para nisu opisivani pojedinačno, posvjedočena su samo apstraktna obilježja ("ljubav, ideali, tolerancija, sloboda, sreća, razumijevanje, sličnosti, sklad").

⇒ PRIMJER 3

1121

➔ PRIMJER 4

Neovisno o tome koja je diskurzivna strategija upotrijebljena, "savršeni par" sastavljen je od dviju osoba različita i neproblematična spola. Čine ga muško ("on") i žensko ("ona"), a obilježja pripisana svakomu članu para rodno su stereotipizirana u suprotnosti i opterećena kulturnim i društvenim "nanosima".

Ovakva konstrukcija "savršenoga para" sastavljena je s pomoću istih semiotičkih sredstava kojima je konstruirana odredba pojma "par" posvjedočena u rječnicima hrvatskoga jezika.¹⁰ Za ilustraciju navode se definicije iz dvaju rječnika:

par¹ [...] 2. a) muškarac i žena povezani nekim zajedništvom: *bračni ~, ljubavni ~, plesni ~* b) zajednica mužjaka i ženke: *~ kunića, ~ golubova* [...]

(Šonje, *Rječnik hrvatskoga jezika*, 2000., 802)

pâr² [...] 2. a. dvije osobe koje se nalaze zajedno, koje su povezane nečim zajedničkim; dvojje (muška i ženska osoba) kao jedna cjelina [...] b. dvije životinje koje se upotrebljavaju zajedno [...] c. dvije istorodne životinje različita spola (mužjak i ženka) [...]

(Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, 1998., 729)

Par je – bilo koji, a ne samo onaj "savršeni", pa čak ni samo onaj "ljudski" – po definiciji sastavljen od osoba različita spola. Ljudski par koji je "savršen", međutim, mora udovoljiti nekim dodatnim društvenim zahtjevima koji se tiču tjelesnih karakteristika i/ili apstraktnih svojstava, a ona su čvrsto povezana s rodnim poretkom koji priznaje samo binarnost spola/rodova i koji svakomu članu binarne opozicije pripisuje različite sustave vrijednosti i diskursne oblike. Oni su nerijetko predstavljeni – kako je već bilo napomenuto – antonimskim parovima, distribucija kojih nedvosmisleno upućuje na stereotipnu podjelu rodnih obilježja i uloga.

Njih sažeto prikazuje sljedeća tablica:

"muško"	"žensko"
tamno	svijetlo
više	niže
krupno	vitko
starije	mlađe
snažno	slabo
štiti	treba zaštitu
muževno	ženstveno

Dakle, savršeni je par:

a) heteroseksualan, b) uklopljen u dominantni rodni poredak.

a) Heteroseksualnost "savršenoga para" nigdje nije eksplicitno iskazana. Konstruirana je kao samorazumljiva i neupitna kategorija koja je iskazana zamjenicama "ona" i "on".

Primjerice:

• "On ima smisla za humor, puno se smije, pažljiv je, sluša i čuje partnericu [...]"

Ona razumije, prihvaća i uvažava svog partnera, pruža podršku [...] voli biti s njim."

• "Ona je visoka, vitka, nasmiješena i suzdržana [...]"

On je visok, prekrupan, siguran, uspješan [...]"

• "Izgledom se upotpunjuju ona je nešto niža od njega iako nosi cipele sa povišenom petom, on je nešto stariji od nje (cca 5-6 g) [...]"

Za sociosemiološku je analizu posebice važna upotreba zamjenica "ona" i "on" u konstrukcijama "savršenoga para". Ove zamjenice u analiziranim primjerima imaju generičku funkciju: riječ je o "njemu", bilo kojem, jednom od mnogih muškaraca, i o "njoj", bilo kojoj, jednoj od mnogih žena. Iako njihova međusobna veza – na tjelesnoj i/ili mentalnoj razini – s jedne strane, čini od njih "savršeni par", s druge ih strane ovakva diskurzivna strategija ipak "poopćuje" kao "obične", "svakidašnje", "normalne" (i heteroseksualne) ljude. Zamjenice "ona" i "on" ne upotrebljavaju se zato da bi se naglasilo kako je veza između dvoje ljudi heteroseksualne prirode: upravo suprotno, riječ je o gotovo rutinskom referiranju na sastavne članove "para", o tretiranju "heteroseksualnosti" kao neobilježena aspekta "savršenoga para". Te uobičajene i rutinske referencije na članove "para" zamjenicama "on" i "ona" funkcioniraju kao sredstvo za konstrukciju svijeta koji se u *queer* studijima naziva heteronormativnim. Heteroseksualnost svih prihvaća se time kao gotova činjenica, sve dok nije eksplicitno i izričito zanijekana. Tako je na određeni način naturalizirana i uspostavljena kao neobilježena i nevidljiva kategorija.¹¹

b) Dominantni rodni poredak muškarca postavlja kao nadređenoga, a ženu kao podređenu, kao što i pretpostavlja

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 6 (98),
STR. 1109-1132

BERTOŠA, M.:
SOCIOSEMIOLOŠKI...

njihovu esencijalnu i korjenitu različitost. On je istodobno i heteronormativni društveni poredak: idealizirana i stereotipizirana "muževnost" i "ženstvenost", s jedne strane, te heteroseksualna orijentacija, s druge strane, međusobno se podrazumijevaju i ne odvajaju. Primarno je, dakako, riječ o patrijarhalnom sustavu koji je i uspostavio takav dominantni rodni poredak i o patrijarhalnom stereotipu koji također zahtijeva i ne odvaja spomenute kategorije. Patrijarhalnost je, međutim, pojam koji je detaljno razrađivan i primjenjivan u feminističkim teorijama (Bryson, 1999.), dok se u *queer* studijima, od kojih se polazi u ovome radu, nije pokazao toliko uporabivim. Uostalom, dok se u feminističkim teorijama polazi od pretpostavke da je glavna politička funkcija patrijarhalnosti, a time i heteronormativnosti uspostava i održavanje muške (nad)moći, analize unutar *queer* studija kritiziraju i osporavaju takvo stajalište: "ondje gdje radikalni feminizam nastavlja tvrditi da određene vrste seksualnosti i identiteta – poput butch-femme lezbijki, transseksualaca, drag queens i radnika u seksualnoj industriji koji tvrde da uživaju u onome što rade – održavaju i produljuju neke od najpogubnijih dimenzija heteropatrijarhalnosti, nastrana teorija, u potpunom kontrastu, ove iste seksualnosti i identitete stavlja u prvi plan kao *prijetnje* heteroseksualnoj hegemoniji i kao moguće agente subverzije i promjene." (Cameron i Kulick, 2003., 55)

Moguće je, nadalje, uspostaviti još jedan znak jednakosti između "biti muško" i "biti muževan" te "biti žensko" i "biti ženstvena", pa tako proizlazi:

- muško = muževno = heteroseksualno
- žensko = ženstveno = heteroseksualno

"Prava" je žena, dakle, "ženstvena" i heteroseksualna; analogno, "pravi" je muškarac "muževan" i heteroseksualan.

Prakse otpora

Konstrukcija je značenja, međutim, i djelovanje, pa različita semiotička sredstva mogu biti upotrijebljena kao instrument iskazivanja otpora dominantnim paradigrama, funkcionirati kao izazov heteronormativnom poretku i kao izvor potencijalnih subverzija: primjer 5 i primjer 6.

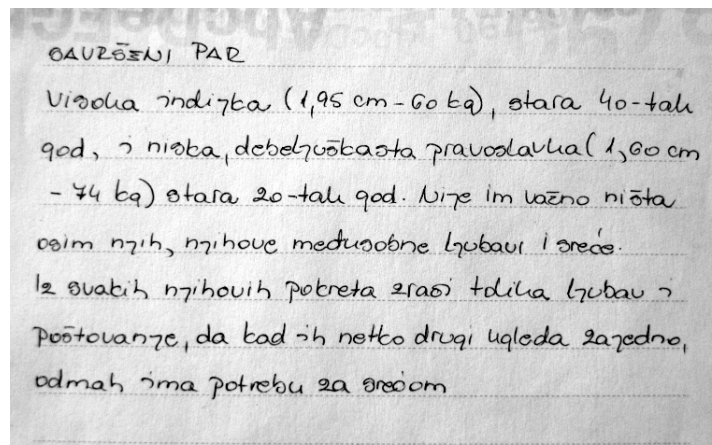
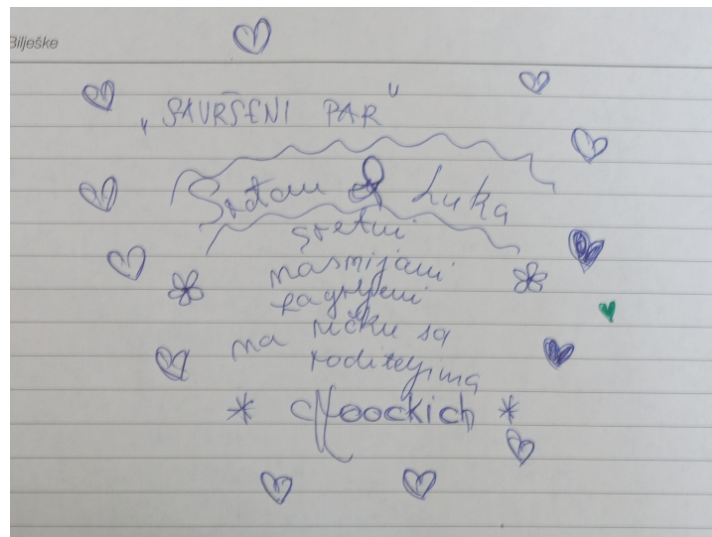
Sad se ponajprije valja osvrnuti na konstrukcije gej "savršenoga para" i usporediti ih s konstrukcijama heteroseksualnih parova. Dok su potonji konstruirani s pomoću zamjenica "ona" i "on", čija je generička funkcija dovodila do rutinskih referencija i nemarkiranosti, kod prvih su na djelu drukčije strategije. Kod njih do izražaja dolaze partikularnost i konkretizacija "savršenih parova". Ovdje su konstruirani konkretni pojedinačni "parovi" s vlastitim pričama i posebnim karakteristikama.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 6 (98),
STR. 1109-1132

BERTOŠA, M.:
SOCIOSEMIOLOŠKI...

⇒ PRIMJER 5

⇒ PRIMJER 6

U petom su primjeru konkretizacija i individualizacija dovedene do najvišega mogućeg stupnja upotrebom osobnih imena za referiranje na članove "para" ("Srđan i Luka"). Osobno ime ima funkciju identifikacije i razlikovanja individue po sebi, apsolutno, u odnosu prema svim ostalim individua- ma nekoga kolektiva (De Felice, 1982., 127). Ime je nositeljem nečijeg osobnog identiteta, ono najjače iskazuje nečiju individualnost i diferencijaciju. Članovi su "para" u šestom primje- ru također konkretizirani i diferencirani, iako u manjoj mjeri: nacionalnost/državljanstvo ("Indijka") i religijska pripadnost ("pravoslavka") do određenoga stupnja ipak izdvajaju, indi- vidualiziraju i partikulariziraju članove para.

Opisanim su diskurzivnim strategijama oba "savršena para" konstruirana kao različiti i drukčiji, kao Drugi u odnosu prema heteroseksualnim "parovima". Zato se, promatrani kao

cjelina, oba ova primjera mogu smjestiti na stranu koja je suprotna prethodno opisanoj. Individualizacijom i konkretizacijom "savršenoga para" koji je gej svaki od njih na svoj način predstavlja izazov heteronormativnom društvenom poretku. Utoliko se i jedan i drugi mogu odrediti kao praksa otpora. Uspoređeni međusobno, ova dva primjera odražavaju i konstruiraju sasvim različite idejne i vrijednosne sustave.

Prvi – predstavljen primjerom 5 – opisuje nominalizirane članove "para" kao *sretne, nasmijane i zagrljene na ručku s roditeljima*. Verbalni iskaz sreće, ljubavi i roditeljskoga prihvaćanja upotpunjen je i vizualnim kodom čije valovite linije, srca, cvjetići i zvjezdice dodatno pojačavaju lepršavu i optimističnu atmosferu. Sam par i mikrokontekst unutar kojega je smješten – obiteljsko okupljanje i druženje, obiteljska atmosfera, muški gej par na ručku s roditeljima – konstruirani su u analogiji prema velikom broju obiteljskih okupljanja heteroseksualnih parova kod kojih su ovakvi mikrokonteksti uobičajenija pojava i stanje koje je jednostavnije doseći. Zbog takve analogije ova diskurzivna konstrukcija evocira obiteljske vrijednosti i tradiciju. Oblikuje ideju da su gej parovi isti kao i heteroseksualni parovi, da samo žele prihvaćanje i uklapanje u već postojeće društvene vrijednosti te da u svojim zahtjevima ne traže nikakve korjenite promjene. Zato se ova diskurzivna konstrukcija, posebice u usporedbi sa sljedećom, oslanja na konformističkije i konzervativnije sustave vrijednosti.

Drugi – predstavljen primjerom 6 – u nekim je segmentima znatno radikalniji i ima mnogo jače oblikovanu *queer* notu. U njemu "savršeni par" čine *Indijka i pravoslavka* čija su tjelesna obilježja oblikovana u antonimske parove ovih sadržaja: visoko – nisko; mršavo – debeljuškasto; starije – mlađe. Uspostavljajući "savršeni par" kao lezbijski, ova diskurzivna konstrukcija unosi zbrku u njegov spolno-rodni sastav, ali potkopava i nacionalne i vjerske te dobne norme (istospolna međugeneracijska veza), kulturne stereotipove ("visoka Indijka"), kao i društvene norme tjelesnog izgleda nametnute ženama (izrazito visok stas i mršavost/nizak stas i debljina). Ova konstrukcija ne vodi računa o prihvaćanju i ne zahtijeva uklapanje u već postojeće sustave vrijednosti: "Nije im važno ništa osim njih, njihove međusobne ljubavi i sreće". Najvjerojatnije joj nije važan ni mogući glavnostrujaški mikrokontekst unutar same lezbijske "zajednice", jer je i u njoj, dakako, prisutno normiranje poželjnih ponašanja, izgleda, parova. U navođenju apstraktnih obilježja "savršenoga para" ova je strategija mnogo manje radikalna, jer ostaje pri evokaciji dviju klasičnih i tradicionalnih karakteristika: *ljubavi i poštovanja*. Time odašilje poruku o univerzalnosti i bezgraničnosti Ljubavi: unatoč svojim tjelesnim, dobnim i vjersko-nacionalnim razlikama, članice su para ostvarile "savršenu Ljubav", jer u

ovome sustavu vrijednosti snaga ljubavi i poštovanje dolaze iznutra, neometani izvanjskim društvenim normama i zahtjevima, i djeluju prema van, pozitivnim i blagotvornim utjecajima i na druge ljude: "kad ih netko drugi ugleda zajedno, odmah ima potrebu za srećom". U ovome sustavu svoju je "polovicu para" moguće pronaći i potrebno tražiti bilo gdje, a ne ravnajući se prema društveno reguliranim pravilima, među unaprijed zadanim i društveno zahtijevanim kategorijama u koje su ljudska bića svrstana. Ova konstrukcija stvara vlastiti sustav vrijednosti oslanjajući se na sustave ideja u kojima je moguće prepoznati feminističke i *queer* pozicije.

ZAKLJUČAK

U zaključku ponajprije valja upozoriti na fragmentarnost izložene analize koja ne namjerava biti ni reprezentativna, ni iscrpna, ni poopćujuća. Semiološke su analize, kako je to u svojim brojnim djelima nadahnut mislju C. Lévi-Straussa ponavljao veliki francuski semiolog Jean-Marie Floch, nerijetko *bricolage* (krpež), a semiolog je onda *bricoleur* (krpar) koji "krpari" s dijelovima koje je preuzeo iz različitih teorija i "konstruira strukturu svojih objekata polazeći od fragmenata svijeta kojima je već pripisan neki smisao" (Floch, 2006., 202).

U toj je semiološkoj tradiciji sastavljena i ova analiza: i ona je zapravo svojevrsni krpež sastavljen iz dijelova koji potječu iz dviju različitih teorija, iz socijalne semiotike i nastranih studija. I ovaj postupak pokušava konstruirati novi analitički model koji će biti primjenjiv na prikupljeni korpus tako što će upotrijebiti i složiti postojeće i stare dijelove u novu strukturu.

Nakon ove metodologijske napomene slijede još neka zaključna promišljanja. "Savršeni par" može se promatrati kao poželjan cilj, pa se, s jedne strane, želi upozoriti na vezu između stereotipizirane slike "savršenoga para" i društvene uvjetovanosti žudnje, na činjenicu da je društvo ono koje oblikuje žudnju: u ovome se svjetlu "savršeni par" ne pojavljuje kao tjelesni objekt, nego kao društveno konstruirani objekt. Naučena želja za svojom "savršenom polovicom" zasigurno je jedna od jačih snaga u održavanju nejednakoga rodnog poretka i normativne heteroseksualnosti (Eckert, 2002.).

S druge strane, marginalizirane skupine konstruiraju vlastite slike "savršenih parova", slike koje također mogu dovesti do normiranja i marginaliziranja onih koji se u njih ne mogu ili ne žele uklopiti. Međutim, prema dominantnim slikama, slike koje stvaraju marginalizirane skupine u svojem mikrosvijetu imaju vlastite razvojne putove, vlastite uloge i funkcije, prema kojima se ravnaju njihovi pripadnici. Vjerojatno su najzanimljivije one situacije u kojima dolazi do napetosti i sukoba između dominantnih i marginaliziranih slika: u tome bi smjeru mogla teći buduća istraživanja.

BILJEŠKE

* Članak je nastao kao rezultat rada na znanstvenom projektu 130-000000-0743 "Konstrukcija i struktura jezičnih identiteta" koji financijski podržavaju Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske i Banco popolare Croatia.

¹ Pojam se *diskursa* unutar različitih sociosemioških teorijskih modela definira na različite načine: od jednostavnih gotovo "tehničkih" odredaba diskursa kao "iskazanog značenjskog predmeta" (Semprini, 2003., 18) do složenijih definicija diskursa kao "društveno konstruiranih znanja o (nekom aspektu) stvarnosti" (Kress i van Leeuwen, 2001., 4). Diskurzivnost je pojam koji u sociosemilogiji najčešće zamjenjuje pojmove teksta i konteksta, pri čemu se i kontekst promatra kao semiologiziran (Traini, 2006., 171).

² Pod pojmom "prakse" razumijevaju se djelovanja, ponašanja, komuniciranja koja svoja uporišta pronalaze u različitim semiološkim sredstvima, a odvijaju se u točno određenim povijesnim, društvenim, kulturalnim i lokalnim/situacijskim kontekstima. Semiološke prakse mjesta su na kojima se ostvaruju napetosti "između imaginacije i nemogućnosti, individualnog djelovanja i društvenih ograničenja" (Rose i Sharma, 2002., 2). To su dinamične aktivnosti i diskurzivne izvedbe s pomoću kojih je moguće iskazivati različite tipove otpora prema dominantnim i nametnutim značenjima, koja se sa svoje strane pokazuju kao predmeti sukoba.

³ Slično je stajalište u okviru svoje semiotike kulture iskazao J. Lotman.

⁴ Taj pojam obuhvaća sve one koji se ne uklapaju u okvire normativnoga pogleda na ljudsku spolnost: osim LGBTI osoba, uključuje i heteroseksualne osobe poput fetišista, onih koji prakticiraju sadomazohističke odnose, onih koji žive u dragovoljnom celibatu a nisu zaređeni u neki od religijskih redova koji ga zahtijevaju itd., *drag queens*, *drag kings* ... Popis kategorija koje ulaze pod taj krovni pojam nije ni konačan ni stalan. On je zamišljen kao semantički nestabilan i promjenjiv, što bi trebalo promicati kritičku svijest o tome da su pojmovi koje upotrebljavamo ljudski izmišljaji s posebnim i promjenjivim povijestima, vrijednostima, odnosima prema moći, pa ono što je za nekoga *queer* to ne mora biti i za nekoga drugog.

⁵ Kako primjećuju D. Cameron i D. Kulick, "naziv '*queer* teorija' zavarava, jer ne postoji jedna 'teorija' na koju bi se on odnosio" (Cameron i Kulick, 2003., 55). Nakon ove konstatacije, dvoje autora, međutim, nastavlja rabiti ovaj pojam.

⁶ Treći je bliskoznačni pojam "prisilna heteroseksualnost" (Rich, 2002.), ali on ima svoje specifične korijene u lezbijskom feminizmu.

⁷ Raspravama o tome treba li prihvatiti pojam nastrane lingvistike i pitanjima oko toga što bi sve trebalo uključiti u područje njezina proučavanja posvećen je velik broj radova, uglavnom na engleskom jeziku; v. npr. zbornik *Language and Sexuality. Contesting Meaning in Theory and Practice*.

⁸ Za razliku od sociosemioških pristupa talijansko-francuske provenijencije, koji intencionalnosti odriču važnost (Semprini, 1997.; Semprini, 2003.).

⁹ To, dakako, ne znači da tekstovi proizvode upravo one učinke i značenja za koje se njihovi autori nadaju da će ih proizvesti (Hodge i Kress, 1988., 12): njih je zapravo nemoguće predvidjeti, a poziv je socijalne semiotike proučavati upravo napetosti i nepredvidljive ishode koji tako mogu nastati.

¹⁰ O važnosti rječnika u kodiranju predrasuda i stereotipa v. Gorjanc, 2007.

¹¹ Čitatelju se prepušta da na temelju vlastitih jezičnih i semiotičkih kompetencija prosudi bi li jednaka strategija diskurzivne konstrukcije gej para također bila nemarkirana. Zapravo, moglo bi se postaviti pitanje – vjerujem i negativno odgovoriti na nj – jesu li diskurzivne strategije koje s pomoću upotrebe ličnih zamjenica konstruiraju sliku gej para uopće semiotički moguće.

LITERATURA

- Anić, V. (1998.), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi liber.
- Berentd, B. (2006.), Kognitivna znanost. U: K. Sachs-Hombach (ur.), *Znanost o slici. Discipline, teme, metode* (str. 17-27), Zagreb, Antibarbarus.
- Biti, V. (2000.), *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*, Zagreb: Matica Hrvatska.
- Bryson, V. (1999.), *Feminist Debates. Issues of Theory and Political Practice*, London: MacMillan.
- Cameron, D. i Kulick, D. (2003.), *Language and Sexuality*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Cameron, D. i Kulick, D. (2006.), Heteronorms. U: D. Cameron i D. Kulick (ur.), *The Language and Sexuality Reader* (str. 165-168), London – New York, Routledge.
- De Felice, E. (1982.), *I nomi degli Italiani*, Roma: SARIN – Marsilio Editori.
- Eckert, P. (2002.), Demystifying Sexuality and Desire. U: K. Campbell-Kibler, R. J. Podesva, S. J. Roberts, A. Wong (ur.), *Language and Sexuality. Contesting Meaning in Theory and Practice* (str. 99-110), Stanford, CSLI Publications, Center for the Study of Language and Information.
- Floch, J.-M. (2006.), *Bricolage. Lettere ai semiologi della terra ferma*, Roma: Meltemi.
- Gorjanc, V. (2007.), Identitet: kreiranje u diskursu i konstrukcija u rječniku. U: J. Granić (ur.), *Jezik i identiteti* (str. 185-193), Zagreb-Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Greimas, A. J. i Courtés, J. (1993.), *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Paris: Hachette.
- Halliday, M. A. K. (1983.), *Il linguaggio come semiotica sociale*, Bologna: Zanichelli.
- Hodge, R. i Kress, G. (1988.), *Social Semiotics*, Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Kirsch, M. H. (2000.), *Queer Theory and Social Change*, London – New York: Routledge.
- Kress, G. (2001.), Sociolinguistics and social semiotics. U: P. Cobley (ur.), *The Routledge Companion to Semiotics and Linguistics* (str. 66-82), London – New York: Routledge.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 6 (98),
STR. 1109-1132

BERTOŠA, M.:
SOCIOSEMIOLOŠKI...

Kress, G. i van Leeuwen, Th. (2001.), *Multimodal Discourse. The modes and media of contemporary communication*, London: Arnold.

Landowski, E. (1999.), *La società riflessa. Saggi di sociosemiotica*, Roma: Meltemi.

Leap, W. L. (2002.a), Studying Lesbian and Gay Languages: Vocabulary, Text-making, and Beyond. U: E. Lewin i W. L. Leap (ur.), *Out in Theory. The Emergence of Lesbian and Gay Anthropology* (str. 128-154), Urbana – Chicago, University of Illinois Press.

Leap, W. (2002.b), Not Entirely in Support of a *Queer* Linguistics. U: K. Campbell-Kibler, R. J. Podesva, S. J. Roberts, A. Wong (ur.), *Language and Sexuality. Contesting Meaning in Theory and Practice* (str. 45-63), Stanford, CSLI Publications, Center for the Study of Language and Information.

Marrone, G. (2001.), *Corpi sociali. Processi comunicativi e semiotica del testo*, Torino: Einaudi.

Pustianaz, M. (2004.), *Studi queer*. U: M. Cometa (ur.), *Dizionario degli studi culturali* (str. 441-448), Roma, Meltemi.

Rich, A. (2002.), *Prisilna heteroseksualnost i lezbijska egzistencija*, Zagreb: Kontra.

Rose, M. i Sharma, D. (2002.), Introduction: Ideology and Identity in Practice. U: S. Benor, M. Rose, D. Sharma, J. Sweetland, Q. Zhang (ur.), *Gendered Practices in Language* (str. 1-20), Stanford, CSLI Publications, Center for the Study of Language and Information.

de Saussure, F. (2000.), *Tečaj opće lingvistike*, Zagreb: ArTrezor naklada, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Schierl, Th. (2006.), Istraživanje reklama. U: K. Sachs-Hombach (ur.), *Znanost o slici. Discipline, teme, metode* (str. 235-242), Zagreb, Antibarbarus.

Schmidt, R. A. (2002.), Queering the Archaeological Past. U: E. Lewin i W. L. Leap (ur.), *Out in Theory. The Emergence of Lesbian and Gay Anthropology* (str. 155-185), Urbana – Chicago, University of Illinois Press.

Semprini, A. (1997.), *Analizzare la comunicazione*, Milano: Franco Angeli.

Semprini, A. (2003.), Introduzione. U: A. Semprini (ur.), *Lo sguardo sociosemiotico* (str. 15-29), Milano, Franco Angeli.

Spivak, G. Ch. (1988.), Can the Subaltern Speak?. U: C. Nelson i L. Grossberg (ur.), *Marxism and the Interpretation of Culture* (str. 24-28), London, Macmillan.

Šonje, J. (2000.), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga.

Traini, S. (2006.), *Le due vie della semiotica. Teorie strutturali e interpretative*, Milano: Bompiani.

van Leeuwen, Th. (2005.), *Introducing Social Semiotics*, London – New York: Routledge.

Vogelej, K. (2006.), Neurologija. U: K. Sachs-Hombach (ur.), *Znanost o slici. Discipline, teme, metode* (str. 75-83), Zagreb, Antibarbarus.

Warner, M. (1993.), Introduction. U: M. Warner (ur.), *Fear of a Queer Planet. Queer Politics and Social Theory* (str. vii-xxxi), Minneapolis – London, University of Minnesota Press.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 6 (98),
STR. 1109-1132

BERTOŠA, M.:
SOCIOSEMIOLOŠKI...

Sociosemiotic *Bricolage*: the Analysis of the "Perfect Couple"

Mislava BERTOŠA
Faculty of Philosophy, Zagreb

This article gives an analysis of discursive constructions of the notion of "a perfect couple" in the theoretical and analytical framework of social semiotics. The analytical model was composed as a *bricolage*, in accordance with the nature of semiotic analysis, consisting of two assumptions within social semiotics and another two within *queer* studies. Within social semiotics the author has used (1) the notion of multimodality, and (2) the concept of meaning as a dynamic and unstable action which produces change and transformations, a constant process of re-defining available semiotic resources. Within *queer* studies the author has used (3) the concept of historical construction of heterosexuality as a self-evident, desirable and privileged category, and (4) the concept of non-normative sexualities and identities as potential threats to heterosexual hegemony. The analysis of the corpus affirmed multimodal texts, which constructed their meaning from two different semiotic modes – verbal and visual. The results of the analysis suggest a connection between the stereotypical image of the "perfect couple" and the social construction of desire. They also indicate that different semiotic resources function as powerful means of social control, as well as an instrument of resistance practices.

Key words: sociosemiology, *queer* studies, multimodality, stereotypes, resistance practices

Soziosemilogisches Bricolage: Eine Analyse des perfekten Paares

Mislava BERTOŠA
Philosophische Fakultät, Zagreb

Im Artikel werden aus der Perspektive der sozialen Semiotik diskursive Konstruktionen des Syntagmas des „perfekten Paares“ analysiert. In Übereinstimmung mit dem Charakter (sozio-)semilogischer Analysen unternahm die Verfasserin anhand bestehender Theorien eine Art *Bricolage*, das sich gut für eine Analyse des gesammelten Untersuchungsmaterials eignet. Aus dem Bereich der sozialen Semiotik wurden der Begriff der Multimodalität übernommen sowie die Konzeption der Bedeutung als das aktive und dynamische Wirken und die unablässige Redefinierung verfügbarer semiotischer Mittel. Aus dem Bereich der Queer-Studien wurden zwei Thesen

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 6 (98),
STR. 1109-1132

BERTOŠA, M.:
SOCIOSEMIOLOŠKI...

allgemeineren Charakters übernommen: die These von der geschichtlichen Konstruktion der Heterosexualität als einer „natürlichen“, selbstverständlichen, erwünschten und gesellschaftlich privilegierten Kategorie sowie die These von nicht normativen Formen der Sexualität und Identität als den Trägern möglicher Subversion und Wandel. Anhand eines solchermaßen zusammengefügt Modells analysierte die Verfasserin sechzehn Antworten auf die Frage: Wie würden Sie das „perfekte Paar“ beschreiben? Die Ergebnisse zeigen, dass dem Untersuchungskorpus multimodale Texte zugrunde liegen, die ihre gesamte Bedeutung aus zwei unterschiedlichen semiologischen Systemen herleiten: dem verbalen und dem visuellen. Des Weiteren hat die Verfasserin aus den verfügbaren semiologischen Mitteln völlig gegensätzliche Bedeutungen konstruiert: Einerseits ermittelte sie stereotype Konstruktionen, andererseits wiederum Konstruktionen, die sich den vorherrschenden Normen widersetzen. Aus all dem lässt sich schließen, dass zwischen dem stereotypisierten Bild des „perfekten Paares“ und der gesellschaftlich konditionierten Begierde ein fester Zusammenhang besteht und dass unterschiedliche semiologische Mittel als wirkungsvolle Mechanismen zur gesellschaftlichen Kontrolle, ebenso gut aber auch als Instrumente zur Offenbarung des eigenen Widerstands dienen können.

Schlüsselbegriffe: Soziosemilogie, Queer-Studien, Multimodalität, Stereotypen, Offenbarungsformen des Widerstands